

УДК 81'23'373.4:303.446.22

DOI <https://doi.org/10.24195/2616-5317-2024-39.6>

ФРАЗЕОЛОГІЯ В КАТЕГОРІЯХ КУЛЬТУРИ

Наталія Г. Ареф'єва

доктор філологічних наук, професор кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету;
професор кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
Одеса, Україна
e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4974-9157>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено фразеології — одній із найзагадковіших, найобразніших і водночас найінформативніших мовних систем, яка здатна віддзеркалювати категорії культури, що й зумовило мету розвідки: продемонструвати відображення цих категорій — стереотипів, еталонів, прецедентних феноменів, символів, архетипів, кодів, кодових просторів у фразеологізмах як мовних фактах, що витворилися й усталилися саме в культурі.

Об'єктом дослідження стали фразеологізми деяких слов'янських мов, загальнонародні та регіональні. Предметом — закарбовані в них категорії культури.

Теоретична та практична цінність полягає у привертненні уваги науковців до подальших лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, лінгвосеміотичних, соціолінгвістичних досліджень на тлі фразеології різних мов, а також у можливості використання отриманих результатів у студіях із лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвосеміотики, соціолінгвістики, міжкультурної комунікації, фразеології, перекладознавства.

На підставі наведених даних автор доходить висновку: фразеологізми як мовні знаки, що витворилися й усталилися в культурі, транслюють прадавні архетипні уявлення, закарбовують глибинні культурні смисли, виступаючи в ролі культурного знаку та виконуючи функції символізації, стереотипізації, еталонізації і т. ін.

Ключові слова: *фразеологія, категорії культури, фразеологічна картина світу, концепт, стереотип, еталон, прецедентний феномен, символ, архетип, лінгвокультурний код, лінгвокультурний кодовий простір.*

Вступ. Фразеологія – одна з найзагадковіших, найобразніших і водночас найінформативніших мовних систем. Фразеологізми, які проф. В. М. Мокієнко влучно називає «перлинами народної творчості» (Mokienko, 2020: 84), здатні накопичувати, зберігати й віддзеркалювати факти, що належать до глибинних прошарків культури. Саме тому дослідження фразеологічних одиниць (далі **ФО**), що виникають і викристалізуються в живому народному мовленні, і нині перебувають на вістрі **актуальності**.

Сучасні науковці-фразеологи та лінгвокультурологи досліджують фразеологізми як мовні факти, що витворилися в культурі, інтерпретують їх у категоріях культури – концептах, еталонах, стереотипах, символах, міфологемах, кодах, кодових просторах тощо, свідченням чому слугують назви дисертаційних досліджень і монографій: «Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні» (Ажнюк, 1989), «Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект» (Левченко, 2005), «Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти» (Савченко, 2013), *Linguo-Cultural Method in Phraseology: Cultural Codes*» (Kovshova, 2016), «Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти» (Венжинович, 2018), «Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України: лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти» (Ареф'єва, 2021). Водночас цінними видаються такі спостереження: «у мові здебільшого закріплені і фразеологізовані ті аспекти, які асоціюють із культурно-національними еталонами, стереотипами, міфологемами» (Maslova, 2001: 87), «закріплюються в мові насамперед ті **ФО**, що асоціюються з культурно-національними стереотипами, й символами, еталонами та міфологемами, які відображають менталітет народу» (Савченко, 2013: 10). Завдяки своїй образності та емоційній забарвленості фразеологізми, як цілком слушно зауважує видатний польський етнолінгвіст Єжи Бартмінський, є «особливо цікавим і привабливим матеріалом», що допомагає реконструювати мовну картину світу (Bartmiński, 2020: 61).

Мета дослідження. Мета цієї розвідки – продемонструвати віддзеркалення категорій культури – стереотипів, еталонів, прецедентних феноменів, символів, архетипів, кодів, кодових просторів у фразеологізмах як мовних фактах, що витворилися й усталилися саме в культурі.

Матеріал і методи дослідження. Матеріал дослідження становили фразеологізми деяких слов'янських мов, загальнонародні та регіональні. Останні, на наш погляд, потребують особливої уваги, адже, за влучним висловом В. М. Мокієнка, «без діалектного матеріалу більшість лінгвістичних теорій – навіть ультрасучасних – зависають у повітрі подібно до іспанських повітряних замків, оскільки не мають надійного підґрунтя» (Мокієнко, 2020: 84). У дослідженні застосовано комплекс методів, із-поміж яких відзначимо насамперед описовий і порівняльний методи, метод лінгвокультурної інтерпретації, метод концептуального аналізу.

Результати дослідження. Вихідним положенням цієї розвідки є те, що фразеологізм як культурно зумовлена мовна одиниця здатна відтворювати такі категорії культури, як *концепт* (у нашому дослідженні ми використовуваватимемо термін «*лінгвокультурний концепт*» – найбільш ємне, на наш погляд, поняття в межах термінного апарату лінгвокультурології, яке передбачає ментальну сутність, відтворену мовними засобами і таку, що пов'язана з певним фрагментом культури), *стереотип*, *еталон*, *символ*, *архетип*, *прецедентний феномен*. Фразеологізми становлять будівельний матеріал для *лінгвокультурних кодів* і *лінгвокультурних кодових просторів* – антропного, природного, ірраціонального (детальніше про це див.: Ареф'єва, 2021: 98–99, 193–328). Водночас фразеологізми сьогодні активно залучають як цінний матеріал для дослідження й інтерпретації *мовної картини світу*. Усталеним є термін «*фразеологічна картина світу*» – закріплене у фразеологізмах (загальнонародних і діалектних) відображення об'єктивної дійсності, яке обов'язково передбачає загальнолюдське, універсальне й національно-специфічне, унікальне, властиве певному етносу. *Фразеологічна картина світу* завжди антропоцентрична, тобто спрямована на віддзеркалення власне людини, її характеристик, поглядів та уявлень.

Використовуючи поняття *концепту*, а саме *лінгвокультурного концепту*, ми маємо на увазі ментальні сутності, які, діставши певну назву в мові, визначають національну самобутність народу. Зокрема, в українській мові в межах *гастрономічного коду культури* прикладом *лінгвокультурного концепту* може слугувати концепт *галушка*, який вирізняється яскравою національно-культурною специфікою і не перекладається іншими мовами. *Галушки* – загальновідомий символ української кухні, повсякденна їжа українців. Галушки переважно готували на Полтавщині, проте про доволі широку географію розповсюдження цієї страви свідчать численні ФО з компонентом «галушка», що характеризують найрізноманітніші сторони існування людини через набутий життєвий досвід, цінні спостереження, пор.: *впав, як галушка – львів*. ‘безсільно, без опору впав’ (ССНП, 1993: 35); *впав, як галушка в окріп – львів*. ‘потрапив у тяжку ситуацію» (Ibid.); *живе як галушка в маслі – полтав*. ‘добре, заможно живе, благоденствує’ (Ibid.); *круглий як галушка – львів*. ‘про невеличкого на зріст товстуна’ (Ibid.); *лежить як галушка* ‘про бездіяльну, ліниву людину’ (Ibid.); *надувся як сич на галушки – чернігів*. ‘безпричинно сердиться’ (Ibid.: 136); *попівся як дід галушками – полтав*. ‘зазнав невдачі’ (Ibid.: 47). Цікаво, що за допомогою концепту «галушка» відтворюються такі важливі для людини дзеркальні смисли, як ‘побити, суворо покарати кого-небудь’ та ‘діставати покарання, страждати від когось’, пор. *всипати на галушки* кому – 1) ‘побити, суворо покарати кого-небудь’; 2) ‘дуже вилаяти, суворо покритикувати’, пор.: *Прокіп хіба не попереджав тебе? Ілько не відповів. Ну, за це доведеться старому на галушки всипати... Я ж просив його...* (Хор.) (СФУМ, 2003: 153) та *перепадати на галушки (на горіхи, на гостинці* і т. ін.) ‘діставати покарання, страждати від когось’: – *Та що це ви, Прокопе... А то дійсно заробите від мене, – виправдовувалась Віра. – О-о, я ж казав тобі, Ілюша, що... легко може перепастися й на галушки* (Хор.) (Ibid.: 620). Основою створення яскравого фразеологічного образу зі значенням ‘покарати / діставати покарання’ стало протиставлення галушки як смачної страви, а саме приємного процесу її поїдання, вкрай образливого і принизливого для людини

факту фізичного або морального покарання, пор. створені на цьому ж підґрунті ФО *перепадати на горіхи*, *перепадати на гостинці*, *перепадати на бубліки*, *дістанеться на горіхи*, *мати на горіхи*, а також ФО *вспати на галушки перцю*, в основі якої лежить теж саме протиставлення, а фізичний і душевний біль від покарання порівнюється з гіркою перцю. Отже, архетипна опозиція *приємне* – *неприємне*, *смачне* – *гірке* актуалізується в мовній свідомості українців через яскраві фразеологічні образи, до яких залучено усталені в культурі реалії, зокрема, через концепт *галушка*. *Галушка* водночас – символ влучного українського гумору, пор. приказку [як] *не вмер Гаврило (Данило), [так] галушка (болячка) вдавिला* на позначення невдахи, в основі створення якої лежить оксюморон: маленький розмір галушки, через який вона не може нікого «вдавити», створює ефект комічності, а сама *галушка* як усталений у культурі символ смачної страви, імпліцитно протиставлений усіляким негараздам – невдачам, смерті тощо, слугує будівельним матеріалом яскравого фразеологічного образу, пор. рос. *Как бедному жениться, то и ночь мала*. На думку І. О. Іонової, *галушки* утвердилися навіть у царині підсвідомого, про що свідчать дані з українського сонника: «робити уві сні галушки, щоб пригостити когось – до свята; подавати галушки на стіл, їсти їх – придбати корисне й приємне знайомство» (Іонова, 2009: 57).

Цілком поділяючи думку сучасних лінгвокультурологів про те, що символи виявляють «семіотичну навантаженість у будь-яких текстах культури» (Левченко, 2005: 66), а також про те, що «в результаті інтерпретації слів-компонентів фразеологізму в тематичних кодах культури виявляється і підтверджується символічна значущість цих слів-компонентів», які, ймовірно, вже під час створення ФО увійшли до її складу і сприяли її виникненню (Kovshova, 2016: 229), відзначимо, що давня символіка *галушок* закарбована навіть в антропоніміці українців, зокрема в численних прізвищах мешканців Полтавщини. За даними, які наводить І. О. Іонова, з'ясовано, що в Полтаві, де навіть встановлено пам'ятний знак галушці й щорічно відзначається День галушки, мешкає 542 особи, чие прізвище пов'язане із цим кулінарним символом

(Галушка, Галушко, Галушечник, Галущенко, Галушевський і т. ін), а в області таких осіб налічується майже вдвічі більше (Іонова, 2009: 59). Дослідниця цілком слушно уналежнює *галушку* до індивідуальних художніх концептів М. В. Гоголя, зауважуючи, що цей кулінарний символ виявився наскрізною колористичною деталлю майже всіх оповідань і повістей письменника, пов'язаних з українською тематикою (Ibid.: 59, 57).

Як бачимо, лінгвокультурний концепт *галушка*, який належить до *гастрономічного коду культури* й *антропного кодового простору*, наділений винятково позитивними конотаціями, становить один зі значущих фрагментів етнічної картини світу, а сама реалія, яка витворилася й усталилася в культурі, стала основою для створення яскравих фразеологічних образів, набула стійкої символічної функції.

Цікавими, на нашу думку, можна вважати приклади узуальних концептів, які відбивають картину світу певних верств населення, витворилися на місцевому ґрунті й закріплені в регіональних фразеологізмах, часто унікальних, не зафіксованих жодним словником. До таких фразеологізмів уналежнюємо приказку *что кому*, а *кўрке просо*, зафіксовану нами на Одещині у 2024 році зі значенням 'про ситуацію, коли під час розмови хтось увесь час повертається до тієї самої теми': *Што каму*, а *кўрке прѡса* — я фсѣ пра сваѣ. Лексичними компонентами фразеологізму виявилися значущі для селянина, взаємопов'язані між собою концепти *курка* та *просо*, які через створений фразеологічний образ актуалізують смисли надмірної зацікавленості, зацикленості на якомусь питанні, унаслідок чого балакучість людини може стати втомливою, дратувати оточення.

Здатність фразеологізмів відбивати *стереотипи*, тобто стійкі уявлення про щось, усталені в культурі, є очевидною. Оскільки фразеологізми за своєю онтологічною природою фіксують те, що належить до антинорми, саме через віддзеркалені в них образи й ситуації ми бачимо стереотипне вираження того, що порушує норму або чого робити не слід: Наприклад, стереотипне та загальнолюдське уявлення про те, що під час дощу треба сидіти вдома, аби не змерзнути і не захворіти, закріплено в численних фразеологізмах, де *дош*

стає символом небезпеки, біди і навіть нечистої сили, пор. власне **ФО** та їхні синоніми: **щоб тебе дощ намочив** ‘уживається як висловлення невдоволення ким-небудь, захоплення чи здивування перев. із гумористичним відтінком’: *Панько зачепився і впав. — А щоб тебе дощ намочив!* — невдоволено сказав він. Синоніми: *дідько б тебе взяв; аби тебе дідько сколов* (СФУМ, 2003: 268); *з дощу та під ринву* ‘від однієї небезпеки та до іншої, з однієї біди в іншу, ще гіршу’: *З наймів довелося повернутися до сварливої мачухи, не краще, як з дощу та під ринву*. Синонім: *з вогню в полум’я* (Ibid.); *як на дощі вимоклий — львів*. ‘про бліду, хворобливого вигляду людину’ (ССНП, 1993: 49); *змерз як курка на дощі* ‘дуже перемерз’ (Ibid.: 79). Ситуація ‘йти кудись або робити справи поза приміщенням в дощову погоду’ набуває вторинного значення і стає символом недоречності, невчасності пор. *діал. одеськ. дощ іде, сліпè лізе* ‘про ситуацію, коли робиться щось невчасно, не тоді, коли слід’. Схожу структурно-семантичну модель із тим самим значенням знаходимо у «Фразеологічному словнику східнословобанських і степових говірок Донбасу» В. Д. і Д. В. Ужченків, пор.: *дощ іде, а ми в сандалях; дощ іде, а ми на лижах; дощ іде, а ми скирдуєм (скиртуєм); дощ іде, а ми скирдуєм (скиртуєм) [сонце світить — ми спимо]* (ФССССГД, 2013: 182–183).

У межах *гендерного лінгвокультурного коду й антропного кодового простору* цікавим видається стереотипне уявлення про те, що чоловік після одруження має жити у власній домівці. Порушення цієї норми призводить до створення яскравих фразеологічних образів, найбільш ємно представлених, на наш погляд, у болгарських **ФО**, семантика яких майже завжди супроводжується принизливими й глузливими конотаціями, пор.: *зет на къща, привѣден зет, заврѣн зет* ‘приведений зять» (тут і далі переклад наш. — Н. А.); *живѣє катò зет на привод* ‘живе погано’ (БПП, 2007: 32); *заврѣн зет се обува на дрѣвнѣка* (букв. *приведений зять взувається в дров’яному сараї*) із тим самим значенням (Ibid.); *ще ми закачат забрадка врѣз капата* (букв. *пов’яжуть мені хустку поверх шапки*) — *діал.* ‘про чоловіка, який живе в домі дружини, — його не поважають, не визнають’ (ФРБЕ, 1975 (2: 521));

жінско подкрепало (букв. жіноча підставка) і *жінска опашка* (букв. жіночий хвіст) – діал., ірон. ‘приведений зять’ (ФРБЕ, 1974 (1: 313)). Цікаво, що в заснованому німецькими колоністами селі Веселий Кут Арцизького (нині Болградського) району Одеської області нам довелося почути від російськомовної місцевої вчительки – етнічної болгарки: *У нас в Арцызе дом. Мы бы жыли там, но мой атец ни хочет быть привидённым зятем* (Арефьева, 2021: 225–226).

У працях сучасних фразеологів і лінгвокультурологів добре обґрунтована функція *еталонізації* **ФО** (див., наприклад, у: Kovshova, 2016: 324–337), яка найчастіше виявляється у стійких порівняннях. Розуміючи *еталон* як певну реалію, яка слугує мірою чого-небудь і є усталеною в культурі, дозволимо собі обмежитися лише декількома прикладами. Усталеним еталоном незграбності, яка виявляється як у неповороткості, немоторності, вайлуватості, так і в невмінні налагоджувати довготривалі контакти з людьми, пристосовуватися до певних соціальних обставин, є *ведмідь*, і це яскраво демонструє низка фразеологізмів, пор.: *біжить як ведмідь* ‘вайлувато рухається’, *водитися як з ведмедем* з ким ‘невдало товаришувати, спілкуватися’, *ганяє як ведмідь за горобцями* ‘незграбно, безрезультатно’, *жвавий як ведмідь за мухами* ‘вайлуватий, незграбний’, *звивається як ведмідь у танці* ‘невміло, незграбно танцює’, *повертається як ведмідь за горобцями* ‘про вайлувату, незграбну людину’, *преться як ведмідь на рогатину* ‘діє, не звертаючи уваги на небезпеку’, *проворний як ведмідь за горобцями* – полт., харк. ‘про вайлувату, незграбну людину’, *спішить як ведмідь за горобцями* ‘про вайлувату, незграбну людину’, *швидкий як ведмідь за мухами* ‘про вайлувату, незграбну людину’, *швидкий як ведмідь за перепелицями (до перепелиць)* – дніпр., хмельн., черніг. ‘про вайлувату, незграбну людину’, *як ведмідь* – харк. ‘про вайлувату, незграбну людину’ (ССНП, 1883: 20–21).

Наведемо інший приклад. Як відомо, південно-західна частина Одеської області України у 20–30-ті роки ХХ століття входила до складу Румунії. Довготривалий вплив румунської мови позначився не лише на лексичному, а й на фразеологічному складі говірок Одещини. Зокрема, у мовленні носіїв російських говірок фіксуємо фразеологізми з компонентом

бань – назвою румунської дрібної монети. Цікаво, що цей лексичний компонент був залучений до створення фразеологічних образів і, позначаючи мінімальну грошову одиницю, став еталоном малості, нестачі й навіть відсутності чогось, пор. ФО *пять бань не даёт* – *несхв.* або *жарт.-ірон.* ‘про необачну людину, яку ніщо не хвилює, не турбує’: *У нивѣ работы нима, а он никуды ни кидатица, пять бань ни даёть* (Прим., 2017–2018) (ФСРГО, 2020: 178); *рѣзуму на пять бань* у кого – *несхв.* або *жарт.-ірон.* ‘безглузда людина’: *Што с нивѣ взять, ёсли у нивѣ рѣзуму на пять бань* (Прим., 2017–2018) (Ibid.: 182–183).

Прецедентні феномени широко представлені у фразеології. Вони можуть бути універсальними, загальновідомими, такими як, приміром, *Дон Кіхот*, або пов’язана із цим образом ФО *битися з вітряками*, національно-культурними (*Боритесь – поборете*), регіональними. Останні фразеологізми можуть зароджуватися в певному населеному пункті, мати індивідуально-авторський характер, бути зумовленими тою чи тою прототипною ситуацією, яка згодом стала знаковою для мешканців, набула з часом, за термінологією М. Л. Ковшової, «культурної ваги». Погоджуючись із її провідною ідеєю, яка полягає в тому, що «вже власне вибір “будівельного матеріалу” для фразеологічного образу не є випадковим, що до тропу мовного знаку потрапляє вже окультурена сутність» (Kovshova, 2016: 176), відзначимо, що компонентами такого роду ФО, за нашими спостереженнями, стають концепти, які під час створення фразеологізму вже культурно значущі, за термінологією В. М. Телія. У цьому аспекті такі одиниці становлять значний інтерес для дослідників-фразеологів, лінгвокультурологів, етно- і соціолінгвістів. Будучи пов’язаною зі знаковими для місцевих мешканців ситуаціями, а в низці випадків – із народними анекдотами, що функціонують у певному населеному пункті, внутрішня форма таких ФО є цілком прозорою для говірконосіїв. Яскравим прикладом прецедентних феноменів, що виникли на місцевому ґрунті, може слугувати приказка *наша церковь на два пальца выше*, що містить культурно значущий для старообрядців концепт *церква*. Приказка вживається в мовленні нащадків російських

переселенців у селі Приморському Кілійського району Одеської області як останній аргумент під час суперечки: *Ды нихай! Гаварі ні ўаварі, а наша цёркафь фсё равнò на два пàльця вьшэй!* (Прим., 2017–2018) (ФСРГО, 2020: 131–132). Мотивація фразеологізму цілком зрозуміла місцевим мешканцям-старообрядцям і пояснюється ними в такий спосіб: Якось на автобусній зупинці засперечалися дві жінки-липованки з приводу того, чия церква краща – Казанської Божої матері в селі Приморському або Різдва Христова в місті Вілковому. Коли всі аргументи закінчилися, мешканка села Приморського, бажаючи якнайшвидше закінчити суперечку, вимовила таке: «Всё равно наша церковь на два пальца выше!» Люди, що стояли навкруги, розсміялися: хто вимірював висоту церков і звідки достовірно відомо, наскільки одна з них вище за іншу? (Ibid.). Вислів побудований на тлі архетипної опозиції *високе, духовне, сакральне* (усталеним символом якого є *церква*) – *буденне, профанне* (палець у фразеології – еталон малості, незначності, нікчемності, нешанобливого ставлення до кого-н., пор. *тикати (показувати і т. ін.) пальцем (пальцями)* на кого – ‘негативно висловлюватися про кого-небудь, відкрито засуджувати’; *висмоктувати з пальця* – ‘надумувати, вигадувати’)).

До речі, саме *архетипні опозиції* становлять підґрунтя, на якому вибудовується образ багатьох фразеологізмів. Наприклад, архетипна опозиція *небо – земля* імпліцитно й експліцитно представлена в численних ФО (детальніше про це див.: Ареф'єва, 2023). Архетип *неба* як сакральної категорії, протиставленої всьому земному, звичайному, матеріальному, віддзеркалюють, наприклад, фразеологізми *добре як у небі* – *ів.-франк.* ‘гарно, безтурботно живеться’ (ССНП, 1993: 100); *ходить як по дев'ятому небу* – *сум.* ‘вдоволений, щасливий’ (Ibid.: 100); *як небо прихилив* – *полт.* ‘оточив увагою, турботою’ (Ibid.: 108); *неначе з неба зірки знімає* ‘про задавакувату, пихату людину’ (Ibid.: 108).

Висновки. Отже, розглянувши на конкретних прикладах здатність фразеологізмів віддзеркалювати концепти, стереотипи, еталони, символи, архетипи, прецедентні феномени тощо, відзначимо таке: фразеологізми як мовні знаки, що витворилися й усталилися в культурі, транслюють прадавні

архетипні уявлення, закарбовують глибинні культурні смисли, виступаючи в ролі культурного знаку. Фразеологізми наділені потужним семіотичним потенціалом, виконують функції символізації, стереотипізації, еталонізації тощо. Залучення фразеологічного матеріалу допомагає сучасному лінгвісту глибше зануритися в малодосліджені проблеми етнолінгвокультурології, концептології, соціолінгвістики.

Перспективами подальшого дослідження вважаємо більш розгорнуту інтерпретацію фразеологізмів у категоріях культури на тлі різних слов'янських мов.

ЛІТЕРАТУРА

Анжюк Б. Д. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ : Наукова думка, 1989. 136 с.

Арефьева Н. Г. Фразеологія російських переселенських говірок Півдня України: лінгвокультурологічний та лексикографічний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02. Дніпро, 2021. 695 с.

Арефьева Н. Г. Астрономічний лінгвокультурний код у болгарській фразеології (концепт «небо»). *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки*. 2023. № 37. С. 18–33.

БПП: Стойкова С. Български пословици и поговорки. София : Колибри, 2007. 432 с.

Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2018. 503 с.

Іонова І. А. Концепт «галушки» у картині світу українців і його естетична актуалізація в поезії М. В. Гоголя. *Мова*. 2009. № 14. С. 57–63.

Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. 264 с.

Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферопіль : Доля, 2013. 600 с.

ССНП: Словник стійких народних порівнянь / [О. С. Юрченко, А. О. Івченко]. Харків : Основа, 1993. 176 с.

СФУМ: Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.

ФРБЕ: Фразеологічен речник на българския език: в 2 т. / [К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова]. София : БАН, 1974–1975. Т. 1–2.

ФСРГО: Арефьева Н. Г. Фразеологічний словник російських говірок Одещини. Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2020. 236 с.

ФССССГД: Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу. Луганськ : «ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 552 с.

Bartmiński J. *Frazeologia a językowy obraz świata. Słowińska Frazeologia Gwarowa II*: monografia zbiorowa / [pod red. Macieja Raka i Valerija M. Mokienki]. Kraków : Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki. Księgarnia Akademicka, 2020. S. 53–62.

Kovshova M. L. *Linguocultural Method in Phraseology: Codes of Culture*. Edition 3. 2016. 456 p. URL: <http://www.tnu.in.ua/study/books/entry-1418345.html>.

Maslova V. A. *Linguoculturology: manual for students of higher educational institutions*. Academy, 2001. 208 s. URL: <https://studfile.net/preview/1713497/page:14/>

Mokienko V. M. *Dialect and Historical Phraseology. Prospects of interaction. Słowińska Frazeologia Gwarowa II*: monografia zbiorowa / [pod red. Macieja Raka i Valerija M. Mokienki]. Kraków : Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki. Księgarnia Akademicka, 2020. S. 83–91.

PHRASEOLOGY IN THE CATEGORIES OF CULTURE

Natalia G. Arefieva

Doctor of Philological Sciences, Professor at the Department of Social Sciences
Odessa National Medical University;

Professor at the Department of Applied Linguistics

Odessa I. I. Mechnikov National University,

Odessa, Ukraine

e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4974-9157>

SUMMARY

The article is devoted to phraseology – one of the most mysterious, imaginative and, at the same time, most informative language system, which is able to reflect the categories of culture, that led to the purpose of this investigation: to demonstrate stereotypes, standards, precedent phenomena, symbols, archetypes, linguocultural codes, linguocultural code spaces in phraseological units as language facts, that were created and presented in culture.

The objects of the study are phraseological units of some Slavic languages, national and regional ones. The subjects are the categories of culture, which they mirror.

The theoretical and practical value consists in attracting attention of scientists to further linguocultural, ethnolinguistic, linguosemiotic, social linguistic researches based on phraseology of different languages, as well as in the possibility of using of the obtained results in studies of linguoculturology, ethnolinguistics, linguosemiotics, social linguistics, intercultural communication, phraseology, translation studies.

Based on the given data, the author concludes: phraseological units as the language signs that have been created and established

in culture, reflect ancient archetypical ideas, imprint deep cultural meanings, acting as cultural signs and functioning as symbols, stereotypes, standards etc.

Key words: *phraseology, categories of culture, phraseological picture of the world, concept, stereotype, standard, precedent phenomenon, symbol, archetype, linguocultural code, linguocultural code space.*

REFERENCES

- Aref'eva N. G. (2021). Frazeolohiia rosiiskykh pereselenskykh hovirok Pivdnia Ukrainy: linhvokulturolohichni ta leksykohrafichni aspekty [Phraseology of Russian Migrant Dialects of the South of Ukraine: Linguocultural and Lexicographic aspects]. *Doctor's thesis*. Dnipro [in Ukrainian].
- Aref'eva N. G. (2023). Astronomichni linhvokulturnyi kod u bolharskii frazeolohii (kontsept «nebo») [Astronomical Linguocultural Code in Bulgarian Phraseology]. *Naukovyi visnyk PNPU im. K. D. Ushynskoho: Linhvistychni nauky*. № 37, pp. 18–33 [in Ukrainian].
- Azhniuk B. D. (1989). Anhliiska frazeolohiia u kulturno-etnichnomu vysvitleni [English Phraseology in Cultural and Ethnic Delighting]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Bartmiński J. (2020). Frazeologia a językowy obraz świata. *Słowiańska Frazeologia Gwarowa II: monografia zbiorowa* / [pod red. Macieja Raka i Valerija M. Mokiенki]. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki. Księgarnia Akademicka, s. 53–62 [in Polish].
- BPP: Stoikova S. (2007). Вълхарскы пословтысы у поговоркы [Bulgarian Proverbs and Sayings]. Sofya: Kolybry [in Bulgarian].
- FRBE: Frazeologichen rechnik na българският език (1974–1975). [Phraseological Dictionary of Bulgarian Language]. Sofia: BAN. Vol. 1–2 [in Bulgarian].
- FSRGO: Aref'eva N. G. (2020). Frazeologichnii slovník rosiiskikh govirok Odeshchini [Phraseological Dictionary of Russian dialects of Odessa region]. Odesa: Odeskii natsionalnii universitet imeni I. I. Mechnikova.
- FSSSHD: Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. (2013). Frazeolohichni slovník shidnoslobozhans'kyh i stepovyh hovirok Donbasu [Phraseological Dictionary of Eastern Slobozhanshchina and Steppe Dialects of Donbas]. Lugans'k, Lugans'k Taras Shevchenko National University [in Ukrainian].
- Ionova Y. A. (2009). Kontsept «halushky» v kartyni svitu ukraintsiv i yoho estetychna aktualizatsiia v poetytsi M. V. Hoholia [Concept “halushki” in the World Image of Ukrainians and his aesthetic activization in Gogol's poetics]. *Mova*. № 14, pp. 57–63.
- Kovshova M. L. (2016). Linguocultural Method in Phraseology: Codes of Culture. Edition 3. URL: <http://www.tnu.in.ua/study/books/entry-1418345.html>.
- Levchenko O. P. (2005). Frazeologichna symbolika: lingvokul'turologichnyi aspekt [Phraseological Symbolism: Linguoculturological Aspect]. Lviv: LRIDU NADU [in Ukrainian].
- Maslova V. A. (2001). Linguoculturology: manual for students of higher educational institutions. Academy. URL: <https://studfile.net/preview/1713497/page:14/>

Mokienko V. M. (2020). Dialect and Historical Phraseology. Prospects of interaction. *Slowiańska Frazeologia Gwarowa II: monografia zbiorowa* / [pod red. Macieja Raka i Valerija M. Mokienki]. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, Wydział Polonistyki. Księgarnia Akademicka, s. 83–91.

Savchenko L. V. (2013). Fenomen etnokodiv dukhovnoi kul'tury u frazeologii ukrains'koi movy: etymologichny ta etnolingvistychny aspekty [Phenomenon of Ethnocodes of Spiritual Culture and Phraseology of Ukrainian Language: Etymological and Ethnolinguistic Aspects]. Simferopol': Dol'a [in Ukrainian].

SFUM: Slovník frazeologizmiv ukrains'koi movy (2003). [Dictionary of Ukrainian Phraseological Units] / [comp. V. M. Bilozhenko etc.]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

SSNP: Slovník stiikikh narodnikh porivnyan (1993) [Dictionary of stable folk comparisons] / [O. S. Yurchenko, A. O. Ivchenko]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

Venzhynovych N. F. (2018). Frazemika ukrainskoi literaturnoi movy: kohnityvnyi ta linhvokulturolohichnyi aspekty [Phrases of the Ukrainian Literary Language: Cognitive and Linguistic Culturological Aspects]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2024